

Замощина-Шеріф Н. О.,

Донецький національний університет, м. Донецьк

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ ЛОКАТИВНИХ ІМЕННИКІВ ІЗ СУФІКСОМ *-HANE* В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню структури та семантики похідних іменників із суфіксом -hane із локативним значенням у турецькій мові. У роботі запропоновано структурний і семантичний аналіз зазначених локативних іменників. У процесі вивчення встановлені особливості словотворення і семантики ЛД із суфіксом -hane в турецькій мові.

Ключові слова: похідні іменники з локативним значенням, семантична структура, семантична сполучуваність.

The article focuses on the analysis of the structure and semantics of derived locative nouns with the suffix -hane, i.e. nouns, whose meaning denotes locality in Turkish. The semantic and structural features of the units under analyses are determined.

The keys words: derived locative nouns, semantic structure, semantic combinability.

1. Вступні зауваження

1.1. Стаття присвячена вивченню структури й семантики похідних іменників із суфіксом *-hane* із локативним значенням в турецькій мові, наприклад, тур. *ipek* ‘шовк’ → *ipekhane* ‘шовкопрядильна фабрика’ [2, с. 462], тур. *süt* ‘молоко’ → *sütane* ‘молочна ферма’ [5, с. 557], тур. *balık* ‘риба’ → *balık(h)ane* ‘рибний оптовий склад’ [2, с. 93], араб. *ibadet* ‘молитва’ → тур. *ibadethane* ‘молитовня’ [5, с. 257].

1.2. Мета статті – описати словотвірні моделі та семантику суфіксальних локативних дериватів (далі ЛД) із суфіксом *-hane* в сучасній турецькій мові.

1.3. Матеріалом дослідження стали 137 ЛД турецької мови, отримані методом суцільної вибірки з тлумачних, двомовних перекладних словників, а також із граматик і спеціальних лінгвістичних розвідок.

Опис словотвірних моделей суфіксних ЛД орієнтувався насамперед на роль суфікса *-hane*, який, власне, й утворює ЛД, також бралася до уваги частини мовна приналежність і походження твірної основи.

1.4. Дослідники турецької мови по-різному визначають статус персидського за походженням утворення *-hane*. О. М. Баскаков [2, с. 382], М. Єрґін [7, с. 166-167] уважають його другою частиною складних слів; згідно з А. М. Кононовим, воно ввійшло до турецької мови і рано втратило своє реальне значення, стало широко вживатися у “функції словотвірного афікса, що утворює іменники зі значенням імені місця. Перехід цього слова в афікс супроводжувався (як і завжди) фонетичними змінами: *hane* > *-ane* (після приголосних) > *-ne* (після голосних): *ticaret* (а.) ‘торгів-

ля', *ticarethane* > *ticaretane* 'торговий дім', *hasta* (п.) 'хворий', *hastahane* > *hastane* 'лікарня'" [4, с. 112]. У запропонованій статті утворення *-hane* також розглядається як суфікс.

2. Структурний аспект

2.1. У сучасній турецькій мові наявні чотири основні шари лексики:

1. питома турецька лексика; 2. арабська та персидська лексика й термінологія османської мови; 3. неологізми; 4. запозичення із західноєвропейських мов [2, с. 9]. Згідно з А. М. Кононовим, за допомогою "слова-афікса" *-hane* похідні іменники з локативним значенням утворюються як від основ питома турецьких, так і від запозичених слів [4, с. 112].

2.2. Із 137 похідних іменників із локативним значенням із суфіксом *-hane*, виявлених у процесі дослідження, найбільша кількість ЛД (46,7%) утворюється від основ іменників арабського походження: араб. *ders* 'урок' → *dershane* (*dersane*) 'клас, аудиторія' [4, с.112], *cüzam* 'лепра, проказа' → *cüzamhane* 'лепрозорій' [2, с. 162].

2.3. Від основ турецьких іменників утворюється 26,3% ЛД із суфіксом *-hane*: тур. *yemek* 'їжа' → *yemekhane* 'їдальня' [4, с. 112], *buz* 'лід' → *buzhane* 'льодовик' [5, с. 91]. Характерно, що суфікс *-hane* приднується як до непохідних основ турецьких іменників на кшталт тур. *kar* 'сніг' → *karhane* 'сховище, погріб для снігу' [2, с. 515], так і до похідних: *yatmak* 'лежати' → *yatak* 'ліжко, місце, де лежать' [8, с. 1087] → *yatakhane* 'гуртожиток' [2, с. 916].

2.4. Від основ слів персидського походження творяться ЛД (17,5%) із суфіксом *-hane* на кшталт перс. *aptes* 'ритуальне обмивання (перед молитвою)' → тур. *aptesane* 'убиральня' [2, с. 59; 6], перс. *bārūd* 'порох' → тур. *baruthane* 'пороховий завод, порохований погріб' [2, с. 96;], перс. *mihman* 'гість' → тур. *mihmanhane* 'місце, де приймають гостей' [2, с. 628].

2.5. ЛД цього типу (4,4%) утворюються від основ іменників грецького походження, наприклад: грец. *despot* 'архієпископ' → тур. *despot(h)ane* 'архієпископство' [6], грец. *marangoz* 'столяр' → тур. *marangozhane* 'столярня' [2, с. 604], грец. *patrik* 'патріарх' → тур. *patrikhane* 'резиденція патріарха' [2, с. 715], грец. *kiremit* 'черепиця' → тур. *kiremithane* 'черепичний завод, крамниця з продажу черепиці' [2, с. 552].

2.6. Були відзначені ЛД (2,9%), утворені від основ іменників італійського походження, наприклад: італ. *posta* 'пошта' → тур. *posta(ha)ne* 'поштове відділення' [6], італ. *pasta* 'торт' → тур. *pasta(ha)ne* 'кондитерська' [6], італ. *karantina* 'карантин' → тур. *karantinahane* 'карантинний шпиталь, лазарет' [2, с. 513], італ. *birra* 'пиво' → тур. *birahane* 'пивна' [6].

2.7. У процесі дослідження було відзначена також ЛД (1,5%), які утворюються від основ іменників французького походження, наприклад: фр. *telegraf* 'телеграма' → тур. *telegraphane* 'телеграфна контора' [4, с. 112], фр. *gaz* 'газ' → тур. *gazhane* 'газовий завод' [6].

2.8. Зафіксовано 1 ЛД (0,7%), при творенні якого суфікс *-hane* приєднується до складного слова, яке, у свою чергу, утворилося шляхом поєднання арабської та персидської основ іменників: араб. *nal* ‘підкова’ + перс. *band* ‘зв’язок, поєднання’ → тур. *nalbant* ‘коваль’ → тур. *nalbanthane* ‘кузня (де підковують коней)’ [2, с. 669].

3. Семантичний аспект

Опис семантики ЛД із суфіксом *-hane* ґрунтується на семантичній функції мотивуючої основи (далі МО) у формулі тлумачення цього ЛД [9, с. 19-21]. Перифраза ЛД здійснюється за допомогою семантично рівнозначної конструкції [1, с. 95]. У результаті аналізу було виділено такі основні типи: 1) суб’єкт (МО позначає “суб’єкт”), 2) об’єкт (МО – “об’єкт”), 3) предикативні ЛД (МО позначає “дію”), 4) ЛД залишкового типу (які не ввійшли до складу жодного попереднього типу і характеризуються унікальним семантичним зв’язком із МО).

4. Суб’єктні ЛД

4.1. “Місце L, у якому працює X”, де X – суб’єкт ситуації, позначений мотивуючим іменником, що позначає особу певної професії, L – місце роботи суб’єкта. у цій групі відзначено такі ЛД (8,7 %) як, наприклад: перс. *derzi* ‘кравець’ → тур. *terzihane* ‘кравецька майстерня’ [6], тур. *tabak* ‘шкіряник’ → *tabakhane* ‘шкіряний завод, чинбарня’ [2, с. 815], араб. *muvakkit* ‘служитель мечеті, який визначає час намазу’ → тур. *muvakkithane* ‘приміщення для служителя мечеті’ [2, с. 646].

4.2. “Місце L, у якому діє / керує X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником, що позначає особу певного статусу, яка має певну власність, L – місце діяльності суб’єкта. Тут було виявлено ЛД (4,4%) на кшталт араб. *malik* ‘хазяїн’ → тур. *malikâne* ‘масток, садиба’ [6], араб. *mevlevi* ‘дєрвіш мєвлєві’ → тур. *mevlevihane* ‘обитель дєрвішєй мєвлєві’ [2, с. 623].

4.3. “Місце L, у якому міститься X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивованим словом, L – місце ситуації: Ця група містить ЛД (6,6 % ЛД) на кшталт тур. *bulaşık* ‘заражена людина’ → тур. *bulaşikhane* ‘шпиталь для заражених’ [6], перс. *hasta* ‘хвора людина’ → тур. *hastane* ‘лікарня’ [6].

5. Об’єктні ЛД

5.1. “Місце L, у якому X створює У”, де X – суб’єкт ситуації, У – об’єкт (продукт) ситуації, позначений мотивуючим іменником, L – місце дії X. До цієї групи належать ЛД (25,5%) на кшталт тур. *ekmek* ‘хліб’ → *ekmekhane* ‘хлібопекарня’ [2, с. 264], араб. *sabun* ‘мило’ → тур. *sabunhane* ‘миловарня’ [6].

5.2. “Місце L, у якому зберігається предмет X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником, L – місце зберігання X. До цієї групи належать ЛД (3,6% ЛД) типу араб. *silâh* ‘зброя’ → тур. *silâhhane* ‘склад зброї’ [6], араб. *esvar* ‘одяг’ → тур. *esvaphane* ‘гардеробна’ [2, с. 279].

5.3. “Місце L, у якому живе / розводиться тварина X”, де X – суб’єкт ситуації, виражений мотивуючим іменником-назвою тварини, яка водиться в цій місцевості, L – місце/ середовище проживання. Ця група містить ЛД (1,5% ЛД) типу тур. *kuş* ‘птиця’ → *kuşhane* ‘кімната для розведення птахів’ [6], тур. *böcek* ‘комаха, шовковик’ → *böcekhane* ‘розплідник для шовковиків, приміщення для їх розведення’ [2, с. 130].

6. Предикативні ЛД

“Місце L, пов’язане з дією X, вираженою абстрактним іменником”. Ця група містить ЛД (32,8%), утворені від чисельних арабських іменників, які позначають абстрактні поняття, і при додаванні суфікса *-hane* набувають значення конкретного місця, пов’язаного з мотивуючою основою: пор. араб. *lubiyat* ‘забави’ → тур. *lubiyathane* ‘заклад для розваг’ [2, с. 591], араб. *tevkif* ‘арешт’ → тур. *tefkifhane* ‘в’язниця’ [6].

7. Залишковий тип

Тут були відзначені ЛД (16,8%), які характеризуються унікальним семантичним зв’язком із мотивуючою основою: перс. *kâr* ‘прибуток’ → тур. *kârhane* ‘дім розпусти’ [2, с. 515], тур. *batak* ‘болото’ → *batakhane* ‘кублo’ [6], перс. *çift* ‘пара’ → *çiftehane* ‘пташник’ [2, с. 191]. А. М. Кононов вважає *çift* числівником-нумеративом [4, с. 165].

8. Висновки

8.1. У процесі дослідження було встановлено, що похідні іменники із суфіксом *-hane* із локативним значенням утворюються тільки від основ іменників. ЛД, утворені від інших частин мови, за винятком однинного утворення (*çift*), не були виявлені. Досліджувані ЛД можуть бути утворені як від запозичених основ іменників, так і від основ іменників турецького походження. Найбільш продуктивними при творенні ЛД із зазначеним суфіксом є запозичені арабські основи (46,7%). Високою продуктивністю відзначаються турецькі (26,3%) і персидські запозичені основи (17,5%). Це пояснюється більш тісними відносинами і взаємодією арабської та персидської культур із культурою Туреччини на відміну від європейських мов, із яких найбільша кількість основ для творення суфікса *-hane* належить територіально близькій грецькій мові (4,4%). Запозичені основи із європейських мов не є продуктивними (репрезентовані поодинокими утвореннями).

8.2. У результаті дослідження семантики ЛД із суфіксом *-hane* було встановлено 4 семантичних типи: суб’єктний, об’єктний, предикативний і залишковий. Найбільш продуктивні предикативні ЛД (32,8%), які позначають конкретне місце, пов’язане із мотивуючою основою, вираженою абстрактним іменником. Це пояснюється тим, що суфікс *-hane* використовується переважно для уточнення місця знаходження того, що названо мотивуючою основою і позначає ‘приміщення, замкнутий простір’. Достатньо продуктивними постають також об’єктні ЛД, які позна-

чають місце, де виготовляється певний продукт, предмет (25,5%). Найменш продуктивними є ЛД зі значенням проживання / розведення тварин (1,5%), оскільки замість них більш доцільним виявляється вживання складних слів, а також похідних із продуктивним суфіксом турецького походження -lık.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка [Текст] / Ю. Д. Апресян. Избранные труды. – Т. I-II, – М.: Издательство “Восточная литература” РАН, “Языки русской культуры”, 1995. – 422 с. – Библиогр.: С. 346-36. – ISBN 5-88766-043-0, ISBN 5-02-017906-X.
2. Большой турецко-русский словарь [Текст] / Баскаков А. Н., Голубева Н. П., Кямилаева А. А. / Под ред. Э. М. Мустафаева, Л. Н. Старостова. – 3-е изд. – М.: Живой язык, 2006. – 960 с. – ISBN 5-8033-0369-0.
3. Калиущенко В. Д. Типология отыменных глаголов [Текст] / В. Д. Калиущенко: Монография. – Донецк: Издательство “Донеччина”, 1994 – 420 с. – Библиогр.: С. 273-305.
4. Кононов А. Н. Грамматика современного турецкого литературного языка [Текст] / А. Н. Кононов – М.-Л.: Издательство Академии Наук СССР, 1956. – 569 с. – Библиогр.: С. 565-568.
5. Турецко-русский словарь [Текст] / В. А. Гордлевский (ред.) – М.: Государственное Издательство иностранных и национальных словарей, ОГИЗ, 1945. – 705 с. – Библиогр.: С. 704.
6. Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu [Електронний ресурс] on-line: <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=bar%FD&ayn=tam>
7. Ergin M. Türk Dil Bilgisi [Kitap] / Bayrak Basım, Yayım, Tanıtım. – İstanbul, 2005. – 407 s. – ISBN 975-7728-06-03.
8. Gülensoy T. Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: (tarihi – yaşayan Türk lehçeleri (şiveleri/ dilleri), Anadolu ağızları ve Altay dilleri ile karşılaştırmalı): etimolojik sözlük denemesi, 2-b [Kitap]: Türk Dil Kurumu. – Ankara, 2007. – 595 s. – Bibliogr.: S. 13-34. – ISBN 978-975-16-1973-0.
9. Kaliuščenko V. Deutsche denominate Verben [Text]: Monografie / V. Kaliuščenko. – Gunter Narr Verlag. Tübingen, 1988 – 180 s. – Bibliogr.: S. 177-188. – ISBN 3-484-30419-7.